

TRADUIR LA LLENGUA ABOLIDA

Postfaci de Joan Ferrarons i Llagostera

En aquest postfàci presentaré algunes coordenades que ajudin a situar Leib Ròkhman i la seva obra en el context cultural, lingüístic i literari que els és propi, un sistema cultural que al segle xx s'abocà a l'extinció. Després de parlar de la llengua, les lletres ídixs i el lloc que hi ocupen Ròkhman i aquesta novel·la, evocaré el recorregut que m'hi dugué i el procés que he fet al llarg de la traducció.

Fins al segle xx l'ídix fou la llengua majoritària dels asquenazites, una branca del poble jueu que es concentrava a l'Europa central i de l'est. Aquest idioma pertany a la família de les llengües germàniques i està estretament emparentat amb l'alemany. Les seves arrels es remunten a l'alta edat mitjana, quan un bon nombre de comunitats procedents sobretot d'Occitània i el nord de la península Apenina s'establiren en uns territoris de parla alemanya que anomenarien Aixquenaz, on adoptarien un idioma molt proper al dels seus veïns cristians. Tot i el contacte quotidià entre jueus i cristians, les poblacions no es fongueren mai i, si bé els jueus adoptaren la llengua germànica del seu nou entorn, la seva parla no fou mai idèntica; en fer-se seu el nou idioma, els jueus hi empeltaren diverses particularitats de les llengües que havien parlat prèviament, tant de component judeoromànic com hebreu i arameu.

A partir del segle XIII una llarga sèrie de pogroms empenyé molts de jueus a migrar cap a territoris orientals, per on escamparen la seva parla. Amb el rodolar del temps aquest idioma anomenat yidiš-taytš ('judeoalemany') o simplement ídix entrà en contacte amb diverses llengües eslaves que n'enriquiren enormement el cabal lèxic i n'alteraren

substancialment la fonologia, la morfologia i la sintaxi, imprimint-li el caràcter que conserva fins avui.

Al llarg de la seva història mil·lenària la llengua ídix sempre estigué condicionada, doncs, per la convivència dels seus parlants amb poblacions cristianes que empraven altres llengües i en el marc de les quals les comunitats asquenazites constituïen una minoria. El fet que les llengües coterriorials (polonès, bielorús, ucraïnès, etc.) sovint també fossin minoritzades (sobretot per l'alemany i el rus), així com la tendència jueva a viure en comunitats més o menys tancades, afavorí la preservació i el desenvolupament autònom de l'ídix.

La invenció de la impremta impulsà la literatura en ídix, en un principi de temàtica religiosa i caire pedagògic, adreçada sobretot als infants i les persones menys instruïdes, tant homes com dones. Fins als segles XVII i XVIII les lletres ídixs estigueren fortament lligades a les comunitats asquenazites occidentals, que no havien participat en les grans migracions cap a l'est, amb les ciutats d'Amsterdam i Praga com a grans capitals editorials. Tot això canvià arran de la Il·lustració jueva, que propugnava l'assimilació cultural a les poblacions cristianes coterriorials amb el consegüent abandó de la llengua pròpia. Aquest moviment tingué molt d'èxit justament en els territoris occidentals, de manera que el centre de gravetat de la cultura ídix es desplaçà de manera gradual però massiva cap a l'est fins que al segle XIX la majoria d'autors, editors i lectors ja es concentraven en territoris orientals.

La llengua escrita, que tradicionalment havia reflectit els dialectes occidentals, necessitava ara un nou estàndard, una llengua moderna, apta per a la premsa, la literatura i l'assaig. Aquesta tasca s'emprengué al segle XIX, una centúria marcada a Europa per altres renaixences. Les obres dels grans autors clàssics (com ara Mèndele Mòikher-Sfòrim, Xòlem Alèikhem i Yítskhok Lèibuix Pèrets, que havien començat escrivint en hebreu) contribuïren decisivament a afermar i difondre el nou estàndard.

Aquesta florida literària coincidí en el temps amb la primera transi-

ció demogràfica, un moment en què els jueus foren per primer cop el grup demogràfic més nombrós en alguns territoris de l'Europa de l'est. Una nova onada de cruentes persecucions antijueves desencadenà un gran moviment migratori cap a Anglaterra i les Amèriques, que absorbiren una part considerable d'aquell creixement demogràfic. Al tombant de segle la producció literària es concentrava en ciutats com Kíiv o Vílnius (la "Jerusalem lituana"), però sobretot a Varsòvia, amb autors com ara Bèrguelson, Der Níster o Xòlem Aix. La Gran Guerra i la Revolució Russa precediren un període poc propici al desenvolupament de la cultura ídix i, malgrat l'activitat d'autors com Ítsik Mànguer, Pèrets Màrkix i Y. I. Zínguer, la literatura ídix començà a acusar una manca de relleu generacional.

Abans de la guerra de Hitler l'ídix comptava entre dotze i tretze milions de parlants, cosa que la convertia en una de les llengües més parlades d'Europa i li conferia el domini lingüístic més extens del continent. És amb raó, doncs, que Rachel Ertel, traductora de Ròkhman al francès, ha descrit l'ídix com la "llengua més europea de totes".

La guerra i l'extermini precipitaren la fi de la cultura ídix. Es calcula que cinc dels sis milions de jueus assassinats als guetos i als camps de la mort eren parlants de l'ídix. El desenllaç de la contesa, però, no posà fi a les persecucions i les matances, que es reproduïren durant anys als països sotmesos al jou comunista, sobretot a Polònia, on entre sis-cents i un miler de jueus serien assassinats en una onada de pogroms. El més sagnant de tots fou el de Kelts (Kielce en polonès), el juliol de 1946, en què més de quaranta jueus foren assassinats, alguns per la policia i d'altres per civils. Després d'un judici sumaríssim, les autoritats poloneses executaren nou dels assassins, però això no impedí que el pogrom palesés l'enorme dificultat de restablir una vida jueva a Polònia.

Val a dir que la decisió de marxar de Polònia no estava vinculada, en general, al sionisme. El més important era la inseguretat física de les comunitats, però també les dificultats psicològiques dels supervivents davant la pèrdua de les seves famílies, la forma de vida i les institucions

jueves. Tampoc no es poden negligir les dificultats econòmiques: a més de les penúries de la postguerra i la impossibilitat de recuperar les propietats que els havien estat robades, el règim comunista prohibia l'exercici lliure del comerç i les professions tradicionals jueves.

El destí dels supervivents de l'extermini nazi és prou conegut. Molts emigraren a Palestina, llavors sota un mandat britànic que es negava a acollir refugiats, i posteriorment a l'estat d'Israel. Però molts altres s'escamparen en una nova diàspora d'abast mundial. Aquella vegada, el país que deixaven enrere (Aixquenaz o, si es vol, l'Ídixland) desapareixia mentre n'aixecaven els peus per darrera vegada, d'una manera semblant a com Sefarad desaparegué l'any 1492.

La literatura ídix continuà viva amb autors com Gebírtig, Katsnèlson i Sútskever, que llegaren un testimoni tremebund de la vida als guetos, i es continuà desenvolupant durant una generació a la riba occidental de l'Atlàntic, amb Nova York i Buenos Aires com a pols culturals més destacats. A més de la literatura obrera, gaudiren d'un gran èxit el teatre i la narrativa sobre la migració, que atenyé la màxima notorietat amb Baixevis Zínguer, guanyador del premi Nobel. L'ídix, però, ja havia passat la seva edat d'or i era, en paraules del guardonat, "una llengua de fantasmes", un comentari no gens negatiu en boca d'algú que sentia un gran afecte pels espectres.

Amb tot, la reducció dràstica de parlants provocada pel genocidi europeu, acompanyada de l'assimilació lingüística inexorable dels supervivents als idiomes dominants dels països que els acolliren, segellà el destí de la llengua ídix, reduint al mínim la cultura i la literatura que s'hi expressaven, incapaces de sostenir-se sobre la feble base de grups d'ídixistes tan militants com escassos i d'unes comunitats ultraortodoxes en general alienes a la cultura secular. D'altra banda, les autoritats israelianes veien en aquella llengua germànica, lligada a l'exili i massa propera a la dels botxins, un risc per a la unitat de la jove nació, i tampoc feren del nou estat un sòl fèrtil per a la revifalla de l'ídix.

Actualment l'ídix es troba en una etapa que s'ha anomenat "postver-nacla". Tot i perviure al si de comunitats ultraortodoxes escampades per un bon nombre de països, fora d'aquest context es percep com una llengua abocada a l'extinció, com una llengua abolida. Alhora, l'assassinat dels seus portadors i la davallada dràstica en l'ús espontani i prosaic de l'idioma d'alguna manera l'han sacralitzat i l'han convertit en objecte d'un creixent interès acadèmic. Avui dia l'ídixisme viu una hora dolça, amb milers de persones que aprenen la llengua i en reivindiquen la cultura, però sovint no passa de ser un interès intel·lectual, que, per enriquidor que sigui, no obre cap perspectiva de futur. Una vegada vaig preguntar a una supervivent de l'extermini que, acabada la guerra, s'havia casat amb un altre parlant d'ídix i hi havia tingut fills, per què no els havia transmès la llengua. La seva resposta, tan evident com crua: "¿Quin sentit té transmetre una llengua amb què no pots fer ni una cosa tan senzilla com anar a comprar el pa?"

Leib Ròkhman neix el 2 de gener de 1918 a la ciutat de Novominsk (Mińsk Mazowiecki en polonès), a uns quaranta quilòmetres de Varsòvia, encara sota ocupació de l'Alemanya imperial. Cursa els estudis primaris en una escola jueva tradicional i amb dotze anys es trasllada tot sol a Varsòvia a fi d'estudiar en una acadèmia talmúdica on també s'ensenyaven assignatures seculars. Esdevé molt proper a un rabí de la dinastia Pòrissev i fins arriba a viure a la seva cort, però l'any 1936 s'aparta de l'estil de vida hassídic i n'és expulsat.

En aquest moment s'inicia en el periodisme i comença a treballar a la redacció de l'emissora ídix Ràdio Varsòvia. Quan esclata la guerra, Ròkhman torna a Novominsk per estar amb la seva família. Seran reclusos al gueto de la ciutat amb més de cinc mil jueus. L'agost de 1942, abans que les SS liquidin el gueto, Ròkhman s'escapa del camp de treball on estava assignat i aconsegueix fugir amb la seva muller, dos cu-

nyats i dos companys més. El grup passa dos anys amagat a casa d'una pagesa polonesa.

Després de l'alliberament, Ròkhman visita Majdanek per veure amb els seus propis ulls les cambres de gas i els crematoris. Més endavant se'n va a Lublín i després a Lodj, on col·labora amb el diari *Dos naye lebn* ("La vida nova"). L'any 1946 és ferit durant el pogrom de Kelts, que trunca el projecte de reprendre una vida jueva a Polònia. Abandona el país per anar a Suïssa, on s'està en un sanatori fins al 1948 per guarir-se de la tuberculosi. Segueix un període d'errància europea fins que s'estableix a París, on resideix un any en un antic orfenat reconvertit en residència per a persones desplaçades. Rachel Ertel, que també hi vivia en aquella època, ha qualificat aquella comunitat de "falansteri ídix". La capital francesa coneix durant uns quants anys una vida jueva efervescent i s'hi arriben a publicar quatre diaris en llengua ídix, a més de diversos setmanaris.

L'any 1949, encara a París, Ròkhman publica la seva primera obra, *Un in dayn blut zolstu lebn* ("I viuràs en la teva sang"). Escrita com un dietari, amb dates, indrets precisos i noms autèntics, aquest volum no és en realitat una crònica ni un recull d'episodis, sinó una novel·la on plasma el període que passà reclòs després d'evadir-se del gueto. A propòsit d'aquest llibre, que s'ha traduït a l'anglès, el francès, el rus i l'hebreu, Aharon Appelfeld digué: "És un dels documents més serens i poc patètics que s'han escrit sobre la Xoà. En aquest llibre ja hi ha un Ròkhman madur, que s'ha empassat l'amargor."

L'any 1950 Ròkhman migra al jove estat d'Israel i s'estableix a Jerusalem, on col·labora durant anys amb diferents emissions en llengua ídix de Ràdio Israel i amb els periòdics *Forverts* ("Endavant"), *Di goldene keyt* ("La cadena daurada") i *Yung Yisroel* ("Jove Israel"). Per casa seva passen molts literats de relleu, com ara Xmúel Iòissef Agnon, Khàiem Grade, Gershom Scholem, Khaim Hazaz, Dov Sadan o Nekhamà Leibowitz.

El segon llibre de Ròkhman, *Mit blinde trit iber der erd*, és el que teniu a les mans: una novel·la totalment innovadora en el panorama ídix i en

què, en paraules de Ieixurun Kéixet, escriptor nascut com Ròkhman a Novominsk, el lector “topa amb capítols (...) en què resulta que el més important no és la descripció de la Devastació, sinó les impressions que els esdeveniments provoquen en l'autor (...) i la seva resposta espiritual”. Aquesta obra ha estat traduïda al francès i a l'hebreu, i n'aparegueren alguns fragments traduïts a l'anglès a la revista israeliana *Ba-bait* = *At home*.

L'any 1975 rep el Premi del Primer Ministre israelià per la seva creació literària en llengua ídix. L'any 1978, poc abans de morir a Jerusalem, publica *Der mabl* (“El diluvi”), un recull de relats, a voltes al·legòrics, a voltes surreals, on la vida i la mort, la realitat i la ficció, s'entremesclen. Aquesta obra ha estat traduïda al francès i a l'hebreu.

Inscrita en el declivi de la llengua i la literatura ídix, *A passes cegues per la terra* és una novel·la concebuda com un memorial invers: no pas perquè els vius recordin els difunts, com és habitual, sinó perquè els difunts coneguin el destí dels supervivents del genocidi. En certa manera, la rendició de comptes amb els progenitors que constantment tensa la “cadena daurada” de les generacions jueves emparenta aquesta novel·la amb la *Carta al pare* de Kafka, però en Ròkhman, com en la resta de literatura sobre l'extermini, cobra un gir macabre: els interlocutors no solament són morts, sinó que el seu món ha estat abolit per sempre més.

La rendició de comptes es plasma en els judicis rabínics dels capítols quart i sisè. Al llarg dels segles, la competència d'aquesta mena de tribunals i la validesa de les seves sentències variaren en funció de l'autonomia que les autoritats atorgaven a les comunitats jueves locals. Formats normalment per un mínim de tres rabins experimentats, sota la direcció d'un jutge amb una qualificació especial, aquests tribunals entenien d'assumptes religiosos, però també criminals, civils i mercantils.

El primer judici rabínic de la novel·la se celebra a Amsterdam, a la sinagoga fundada al segle XVI per la mateixa comunitat sefardita d'ascendència portuguesa a què pertanyia Spinoza i que l'any 1656 l'excomunicà en un procés per heretgia. En el judaisme una excomunió d'aquesta mena només pot ser revocada per la comunitat que la imposà, i l'any 2015 es convocà un simposi per revisar el cas de Spinoza, però el rabí en cap de la comunitat s'hi negà, de manera que encara avui és vigent.

En el procés amsterdamès que imagina Ròkhman, els supervivents són acusats per les generacions precedents d'haver-los oblidat. X. és acusat de “destorbar el món i entristir-lo amb el seu silenci amarg”. La víctima esdevé, com en Kafka, l'acusat. Amb tot, el protagonista no seu pas sol al banc dels acusats, sinó que és tota la cultura jueva de l'Europa central i de l'est que se sotmet a judici. Finalment, el judici no arriba a bon port perquè els llibres religiosos que han de guiar les decisions del tribunal també han estat destruïts en la Devastació. Les persones que no havien estat admeses al judici i els testimonis que no hi són convocats comencen aleshores un judici paral·lel que es desenrotlla com una obra de teatre en què les diferents generacions de la família d'X. s'interpel·len i s'acusen mútuament.

La novel·la ressegueix aleshores, en un segon procés rabínic, la història dels llibres que han sobreviscut a la destrucció i que mancaven al judici. A Offenbach, prop de Frankfurt del Main, hi ha el magatzem on els nazis havien aplegat els llibres que no foren a temps de destruir, unes “pàgines òrfenes” entre les quals Ròkhman compta la seva novel·la, condemnada a l'abandó una vegada desaparegui la llengua ídix. Les obres ídixs es reuneixen en assemblea, amb l'única companyia del doctor Xtar, el bibliotecari dorment, que es creu l'últim jueu del món —el seu nom designa en ídix diversos tipus de documents, com ara actes notariais, lletres de canvi o rebuts. Els llibres religiosos i morals acusen del desastre la jove literatura moderna. Els diferents gèneres es pregunten què han de fer ara que han quedat orfes de poble. ¿Encara són útils els llibres? ¿Tenen cap sentit després de l'extermini?

Com a Amsterdam, però, el judici s'embulla en una audiència prèvia interminable i al·lucinant en què intervé tota la literatura jueva, des de l'antiguitat fins als temps moderns, passant per la riquíssima literatura medieval.

Una nota s'imposa en relació amb el vocabulari d'aquesta novel·la i com s'ha traduït. En aquest llibre no es parla mai de l'Holocaust ni de la Xoà, sinó de la Devastació. Així és com trasllado el substantiu *churban*, derivat d'un verb bíblic que significa "destruir, arruïnar, devastar", i que en ídix remet a la destrucció del Temple de Salomó i del Segon Temple. Aquest és el nom amb què les víctimes jueves de parla ídix anomenaren espontàniament l'extermini. La idea d'holocaust o sacrifici, és a dir, que els jueus assassinats eren una mena d'ofrena a algun déu macabre, era aliena al sentiment popular i a la novel·la normalment s'evoça com una quimera.

Tampoc no es parla de camps de concentració o d'extermini, sinó de les valls, un terme que segurament remet a la vall dels ossos d'Ezequiel: "La mà del Senyor (...) em posà al mig de la vall, una vall plena d'ossos humans" (Ez 37, 1). Aquesta visió profètica fou interpretada, ja en temps antics, en clau apocalíptica, tant pels lectors jueus com posteriorment pels cristians.

Cal subratllar que Israel és el nom col·lectiu dels jueus, no designa en aquesta novel·la ni un territori ni menys encara cap estat. Els gentils, els no jueus, sovint som anomenats estrangers, encara que un no pugui ser, literalment, foraster del seu país. Dels gentils també se'n diu, col·lectivament, les nacions o, amb cert to despectiu, els gois. Quan el narrador es refereix al nou estat en què els sionistes posaven les seves esperances, es parla simplement de "la república", un mot que enllaça amb els moviments polítics que després de la Gran Guerra desembocaren en la creació de les repúbliques d'Àustria, Hongria, Polònia, Txecoslovàquia, Ucraïna o Weimar.

Finalment, l'expressió “les restes” fa referència a “la resta d'Israel”, que en el llenguatge profètic designa una petita part del poble escollit que s'escapa de la destrucció i constitueix el nucli del poble salvat per Déu (vegeu Esd 9, 14 o 1P 4, 43).

La traducció que teniu a les mans és fruit d'un treball ardu i extens, que s'ha allargat prop de cinc anys, sense comptar-hi, és clar, l'estudi previ de la llengua i la literatura ídixs. Resseguir un interès que al començament no passava de ser una simple curiositat lingüística em portà a estudiar, en tres ciutats europees, la cultura vehiculada per aquest idioma.

Durant els estudis que vaig fer a Berlín, em vaig adonar que els cursos d'ídix solen aplegar un públic heterogeni però ben avingut, format per lletraferits, músics klèzmer i estudiosos del genocidi, però també gent amb vincles familiars a la cultura ídix que aspiren a una cosa tan vaga com “retrobar les seves arrels” o tan concreta com llegir aquelles cartes que l'àvia va guardar tota la vida.

Més endavant, a Londres, vaig conèixer l'ídix com una llengua viva, no solament al si d'algunes comunitats ultraortodoxes hermètiques, sinó també en un grup d'idixistes més o menys secularitzats, obert a no jueus, que manté viva la llengua i l'esperit contestatari de l'obrerisme ídix. També és a Londres que vaig descobrir l'idixisme *queer*, un corrent a primer cop d'ull insòlit que veu en la reivindicació del món ídix la mateixa pulsio contracultural amb què bateguen les dissidències sexuals i de gènere.

Finalment, a París, em vaig apropar al món ídix per un altre costat, el de l'acadèmia, amb una estada al centre d'estudis ídixs més prestigiós d'Europa, una institució que funciona plenament en aquest idioma i que disposa d'una biblioteca i un arxiu valuosíssims. Al Centre Ídix de París vaig tenir l'oportunitat de conèixer Yítskhok Niborski, una emi-

nència de la lingüística ídix i coautor del diccionari actual de referència.

La vitalitat de l'ídixisme, però, no pot amagar el fet que acostar-se avui a la literatura ídix és malauradament com intuï Ròkhman en aquesta novel·la: un se sent com l'arqueòleg que entra en un sepulcre mil·lenari, petjant-lo amb l'entusiasme que acompanya una gran troballa, però alhora amb l'angoixa de profanar un recinte sagrat. D'alguna manera, aquest sentiment deu ser un reflex del dilema en què es debaten els llibres d'Offenbach, que no saben si s'han d'obrir a la traducció o si s'haurien d'amagar per sempre més.

Si se'm permet una franquesa a què el paper de traductor no sol convidar, m'agradaria concretar aquests sentiments barrejats. I és que les cultures dominants només se solen interessar per les cultures sotmeses quan aquestes han estat neutralitzades, quan ja no representen cap perill (real o imaginari) per al predomini d'aquelles. Aleshores s'atreveixen fins i tot a reivindicar-les i, en el pitjor dels casos, a apropiarse'n, mirant d'esborrar la línia que separa els opressors dels oprimits per fer bandera d'una cultura suposadament nova, hereva de totes dues, encara que tothom vegi a qui retira la criatura. Durant gairebé dos mil·lennis els cristians hem estat el flagell dels jueus d'Europa. No cal ser gaire suspicax per veure en algunes d'aquestes aproximacions un intent de legitimar-se dins d'uns paràmetres i d'acord amb uns valors que tot just ara donen prestigi.

Tot i que no he pogut esborrar del tot la inquietud d'aquestes cabòries, vull apuntar algunes reflexions que m'han fet veure-les des d'un altre angle. Primer, tot i que la llengua catalana ha estat el vehicle d'expressió d'una cultura majoritàriament cristiana, ha experimentat i experimenta el fenomen de la minorització, és a dir, s'ha desenvolupat en una condició de submissió a altres marcs culturals, igual que la llengua ídix. Com raonà Lluís Vicent Aracil, un dels trets característics de la minorització és que les cultures que la pateixen estan mediatitzades per les cultures dominants, es relacionen amb el món exterior a través

d'elles. En cert sentit, doncs, fer una traducció *directa* entre dues llengües subordinades, sense passar per l'anglès ni cap altra llengua dominant, és una manera de dignificar-les totes dues i oposar-se a la seva subordinació.

Segon, la literatura ídix de Polònia no és avui reivindicada per cap organisme públic polonès ni israelià, que no senten ni el llegat literari ídix en general, ni la figura de Ròkhman en particular, com una cosa pròpia que valgui la pena de preservar i divulgar. Que no s'hagin interessat per aquesta traducció ni hi hagin volgut donar suport indica que la cultura ídix no corre, almenys per ara, el risc de ser reapropiada per cap marc nacional, sinó més aviat el de ser relegada.

Tercer, aquesta traducció s'aparta conscientment de les pràctiques habituals en el trasllat de literatura ídix, condicionat per la situació de subordinació que hem esmentat. Quan un llegeix una novel·la ídix traduïda a l'anglès o el francès, per exemple, no hi sol trobar un trasllat coherent de les diverses especificitats culturals: els prenomes dels personatges se solen adaptar a la llengua de destí, mentre que els cognoms es germanitzen o s'eslavitzen; els indrets on es mouen no es diuen pels seus noms ídixs, sinó pels noms oficials de les llengües coterriorials; els elements culturals jueus (festivitats, pregàries, objectes culturals, etc.) no s'anomenen amb les expressions que els donaven els parlants d'ídix, sinó amb el nom hebreu, però no pas en l'hebreu asquenazita, sinó el de l'hebreu modern! En poques paraules, només alguna peça de roba o alguna menja típica se salven d'aquest Cafarnaüm. La conseqüència, és clar, és la difuminació del sistema cultural ídix, del qual, en el pitjor dels casos, s'ofereix una visió folklòrica o merament pintoresca.

La traducció que heu llegit defuig aquesta tendència general, assumint els riscos i les dificultats que comporta confrontar la minorització des d'una estratègia dissimiladora respecte de les cultures dominants. Aquesta manera d'encarar la traducció es concreta en una cosa tan senzilla (i tan complicada) com és tractar la llengua original amb el mateix respecte que es tractaria qualsevol altra llengua o, dit en altres paraules,

tractar la llengua minoritzada com si no ho fos. És per això que he volgut ser escrupolós en el trasllat dels noms propis, tant de lloc com de persona.

Així, quan un lloc o una persona vinculats al món ídix tenen un nom tradicional en català (com ara la ciutat de Cracòvia o el Gaó de Vílnius), s'empra el nom català. Ara bé, quan no en tenim cap equivalent, se'n reproduceix el nom ídix, adaptant-lo com és natural a la grafia catalana. (Se n'exceptuen els prenomes d'autors clàssics, que s'han adaptat al català per coherència amb altres noms que sí que tenen un equivalent tradicional en la nostra llengua.)

Aquesta toponímia desacostumada dibuixa una territorialitat ídix, diferent de la dels mapes polítics oficials i poblada d'unes persones els noms de les quals no hi resulten discordants, amb la voluntat de reflectir la diversitat de marcs culturals a què es poden adscriure uns mateixos llocs, persones i elements culturals. Perquè, com va dir Appelfeld, l'ídix no era solament una llengua, sinó també un territori. Vet aquí el motiu pel qual la traducció s'acompanya d'un glossari.

L'atenció a l'onomàstica també es justifica en la preocupació de Leib Ròkhman i altres supervivents per la transmissió dels noms després de l'extermini. En un article publicat al *Forverts* l'any 1957 sobre la vida dels supervivents migrats a l'estat d'Israel, per exemple, Ròkhman contrastava el sentiment de culpa dels qui no tenien prou fills per a posar-los els noms de tants parents difunts amb l'angoixa dels qui foren salvats d'entre les runes quan encara eren criatures i, orfes de tot parent, mai no podrien saber el nom que els seus pares els havien posat. La voluntat de transferir fidelment els noms originals també es pot veure sota la llum d'aquesta preocupació.

Soc conscient que la traducció d'aquesta novel·la al català no pot aspirar a fer l'efecte de l'obra original. Ròkhman es lliurà a l'escriptura pensant llegar un testimoni dels supervivents adreçat als difunts en la llengua assassinada. Ara que la generació de l'autor desapareix, la traducció ca-

talana es llegirà com un testimoni d'una cultura abolida a una altra que és ben viva.

Traduir la literatura ídix també és diferent de traduir altres literatures, en la mesura que les obres ídixs cada vegada disposen, en versió original, d'un cercle de lectors més reduït. Com diu Ertel, al testimoni que transmet el traductor de l'ídix cal afegir-hi el dol per una llengua que es perd i, evidentment, pels seus parlants assassinats. Per no ser òrfena de fills, doncs, aquesta literatura depèn de la seva recepció en altres llengües.

Espero que aquesta traducció de Ròkhman al català, que és alhora la primera traducció directa d'una novel·la ídix a la nostra llengua, contribueixi a desvetllar interès per aquesta cultura i a afavorir-ne la transmissió.

Barcelona, tardor de 2023